

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.

Ընա խմբագրութիւնս իւր խոստման համաձայն
Երարատի սոյն ամսաթերթի միջոցաւ հրատարա-
կումէ Մայր Աթոռոյս Գէորգեան Ճեմարանի Մեծ.
Տեսչի՝ Եղգիս Վ. ԵՏ. Հայրապետին պաշտօնապէս մա-
տուցած 1881—82 ուս. տ. գրաւոր տեղեկագիրը:

ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԵԱՆ Դ.

ԱՄԵՆԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՒՂՈՍՈՍ

ԵՒ

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՏԵՐ

Հպատակելով Ս. կամաց Վ. ԵՏ. Հայրապետիդ՝ յանցելումն
1881—2 ուս. ամի ընկալայ գտեսչութիւն Գէորգեան Ճեմարա-
նիս Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, որ ի ճաշն էր ապաքէն այլում
ուսմեք հմտագունի քան զիս, եւ փորձառուի. այլ որ յիս՝ վստա-
հութիւն Վ. ԵՏ. Հիմնադրիդ՝ եւ քաջալերութիւնն խրախուսեցին
զիս ստանձնել զպաշտօնս ծանր. եւ աշխատեալ ըստ չափու-
կարողութեան իմոյ՝ յուսամ թէ ոչ ապարդիւն անցանիցէ Ժա-
մանակն՝ ցորչափ ինձ եւ անզօր ուժոյ իմում յանձն իցէ կա-
ռավարութիւն նուիրական Տաճարիս:

Այս յոյս բորբոք է յիս եւ այժմ իսկ տեսեալ զի ի Ճեմարա-
նի աստ խումբ ինչ կարող ուսուցչաց՝ յորոց ոմանք յառաջ
քան զիս էին, եւ ոմանք ի հրաւեր իմ եկին հասին՝ գործէ ի
Ճեմարանիս ի փոյթ կատարեալ եւ յեռանդն ճշմարիտ. յորոց

իւրաքանչիւր ըստ չափու կարողութեան իւրեանց թեթեւացուցանեն ինձ զճանրութիւն պաշտամանս իմոյ, զոր տեսեալ քաջաւերիմ:

Ահա բոլորեցաւ շրջան մի ուս. տարւոյ. եւ համաձայն 20րդ յօդուածոյ կանոնադրութեան ձեմարանիս, պատիւ ունիմ ամենախոնարհաբար առաջի առնել Վեհ. Տէրութեան Ձերում զտեղեկագիրս զարգի վիճակէ ձեմարանիս: Այլ չեւ եւս եկեալ ի համար տեղեկագրիս՝ զայս ինչ յաւելում ասել, զի յամենայն ի վարչական գործս ձեմարանիս՝ զիմեցի ի խորհուրդ Մանկ. Ժողովոյն, եւ զոչինչ որոշումն գլխաւոր որոշեալ է իմ առանց խորհրդոյ Մանկ. Ժողովոյն, քաջ ի միտ առեալ՝ թէ ի զեկաւարութեան մեծի ինչ հաստատութեան, որպիսի ինչ ձեմարանս է, անհրաժեշտ է պահպանել միութիւն յամենայն կարգս. եւ թէ՛ այս միութիւն կարգի եւ կանոնաց պահպանի արդեամբ, եթէ ամենեքեան՝ որ գործենն՝ մասնակցիցին վարչութեանն, թողեալ տեսչին զգործադրութիւնն: Ի մի բան՝ զհետ եղէ պահպանել զհամերաշխութիւն խմբին ուսուցչաց:

Արդ եկից ի հաշիւ տեղեկագրին:

Տեղեկագիր 1881 — 2 տ.

Յընթացս 1881—2 ուս. ամին եղեւ գումարել Մանկ. Ժողովոյն երեսուն անգամ՝ ըստ այլ եւ այլ խնդրոց ձեմարանիս, յորոց կարեւորագոյնքն եւ արժանիք ուշադրութեան են այսօրիկ:

Ի սկզբան անցելոյ ուս. ամին օրհնութեամբ Վեհ. Հօրդ. բացաւ Բ. Լսարան. եւ ի պատճառս նորոգ կազմակերպութեան խմբին ուսուցչաց փոխեցաւ ծրագիր Ա. Լսարանին, եւ երկոցուն մասնագիտական Լսարանացս տուաւ ուղղութիւն ինչ մանկավարժական: Արոշելով ընդ նմին զի եւ յառաջակայն Գ. Լսարան ըստ նմին ուղղութեան ընթացցի, որպէս եւ եղեւ խիստ յայտնամի: Ընդ այս կազմակերպութիւն յուսանջ Մանկ. խորհուրդ ձեմարանիս պատրաստել ուսուցչիս մանկավարժս ի պէտս ազգային ուսումնարանաց, մեծ ինչ ծառայութիւն մատուցանել կրթութեան ազգիս յընդհանուրս:

Ի սկզբանէ՝ անցելոյ ուս. ամին ուսանողք Ա. եւ Բ. Լսարանաց սկսան լսել զմանկավարժութիւն եւ զփիլիսոփայական օժանդակ մակացութիւնս, եւ մնայր մարզել նոցա եւ ի հմուտ:

Թիւնս վարժապետական արուեստին: Այս գործ դժուարին ըստ ինքեան եւ ծանր սկսաւ ի պայմանս եւս դժուարինս. նախ՝ զի նորավարժ ուսանողք անպատրաստք էին եւ ոչինչ օրինակ տեսեալ էր նոցա ի մարդիլ ի տեսական կրթութիւնս, եւ պարտաւորեալ էին ըստ կանոնի առնել եւ ինչ ինչ փորձս դասատուութեան. եւ երկրորդ՝ զի չեւ եւս էր ձեմարանիս վարժոյ իւր սեպհական հանգերձ կարեւոր պարագայիւք՝ որչափ հարկն էր ի յաջող ելս գործոյն, վասն որոյ եւ ուսանողք ձեմարանիս առ ժամանակ ինչ հարկեցան առ ի փորձ փորձնական դասախօսութեանց յաճախել յերկսեռ ուսումնարանն Վարչարշապատայ. ուր եւ Հոգաբարձութիւնն՝ ըստ ներկայ հանգամանացն, ընձեռեաց նոցա զկարեւոր դիւրութիւնն ի մարդումն նոցա: Ի հարկէ եւ մեզ մնայր ի շնորհակալիս Հոգաբարձութեանն եւս ապացուցանել, թէ մի յապարդին անցանիցեն փորձք մեր, եւ այս՝ ոչ միայն ըստ օգտի ուսանողացն մերոց, այլ նաեւ ի մասնաւորի յօգուտ մանկանց նոցա, որոց էր ուսանել ուսումն եւ կրթութիւն յուսանողացն մերոց իրրեւ ի վարժապետաց: Առ ի հասանել ի կրկին նպատակս յայտօսիլ, եւ առ ի թեթեւացուցանել զդժուարութիւնս յառաջացեալս յերեսաց անյաջող պայմանացն վերոյիշելոց, Վարչութիւն ձեմարանիս զհետ եղեւ հնարաւոր միջոցաց. եւ զհնարաւորան տնօրինեաց այսպէս:

Արոշեցաւ փոխանակ երկից բաժանմանց վարժոցիին իրրեւ ի տիպ ծխական դպրոցի ունել՝ միայն զմին ի վարժութիւն ուսանողաց մերոց ի դասախօսել անդ, քանի տնհրաժեշտ էր հսկողութիւն Մանկավարժին ի վերայ նոցա, եւ քանի ոչ էր մեր տալ նմա օգնական զօք՝ յոր հաւատայր մանկավարժն զհսկողութիւն իւր՝ ի լինելն իւրում յայլում բաժնի՝ ի հսկել ըստ տնհրաժեշտ պահանջիցն:

Բաժանմունք Վարժոցիս յանձն եղեւ Պ. Սեդրակայ Մանգինեան, որ ոչ միայն հանապազօր՝ այլ եւ ի հարկին յամենայն ժամու անձամբ ներկայ գտանէր, դասատուութեան նորավարժիցն ուսանողաց, երբեմն յուշ առնելով նոցա զկարգ վարժութեան, եւ երբեմն ինքնին խօս աւարտէր զդասախօսութիւնն յօրինակ եւ ի կրթութիւն վարժելոցն: Եւ զի այսպէս միշտ ներկայութիւն Մանկավարժին ոչ հայէր արդեօք ի նպատակ անդր մեր, յայտ է ի կատարեալն կրթութիւն ուսանողացն մերոց, եւ զի մի նոքա՝

Նորավարժքն յանգէտս անխոյժ մնայցեն պարտուց իւրեանց եւ հեղգայցեն, յուսացեալ, թէ Մանկավարժն առնթեր կայ՝ եւ ընդ զթերին իւրեանց, այլ զի եւ ինքեանք իսկ նորավարժքն ազատ մտցեն յասպարէզ անդր դասախօսութեան եւ անցցեն ի գլուխ գործոյն, Պ. Մ. նուազեցուցանէր տակաւ ի ժամ փորձոյն զազդարարութիւնս իւր եւ զմիջամտութիւն: Նաեւ բացակայ իսկ երբեմն գտանէր, սակայն ըստ մանկավարժական կարգաց պահանջէր ի նոցանէ զհամար գործառնութեանց նոցա, եւ այսպէս կրթէր զնոսա եւ ի նոյն իսկ ի հսկել անձանց իւրեանց եւ գործոց: Յայս նպատակ հայէին արդարեւ եւ այն ամենայն գրաւոր եւ բերանացի հաշիւք երրակի ժողովոցն ըստ եօթնեկաց՝ յորս պարտ էր ներկայ գտանել նորավարժիցն ամենեցուն, որոց եւ նախագահէր Պ. Մանգինեան: Գործ երրակի ժողովոցս շաբաթական կազմէին ամբողջութիւն ինչ անբաժան, ի միումն միայն՝ ի շաբաթ աւուրս՝ պահէր կարգ արձանագրութեան: Այս երրորդ ժողով բաց էր եւ առաջի այցելուաց՝ որք ցանկային: Նս իսկ անձամբ յաճախէի յայսոսիկ ժողովս, զի մարթացայց հետեւել ուղղութեան գործոյն: Երբեմն ներկայ լինէին անդ եւ ոմանք յուսուցչաց:

Ժողովն որ ի շաբաթ աւուրս՝ անուանէր խորհուրդ, եւ նուիրեալ էր համարատուութեան՝ եթէ զի՞նչ գործեալ էր նորավարժիցն յընթացս եօթնեկին անցելոյ, եւ խորհրդակցութեան՝ թէ յի՞նչ արդեօք ունին ձեռնարկել յառաջիկայն, յորս էր՝ զի հաստատէր՝ Պ. Մանգինեան զխորհուրդ ուսանողացն՝ եւ էր՝ զի հազորդէր նոցա ինչ ինչ կարեւոր բացատրութիւնս, եւ հրահանգէր զնոսա ի զգուշութիւն յառաջիկային, յիշելով նոցա միշտ եւ զնախորդ հրահանգաց: Խօսէին ի ժողովի անդ զնիւթոց դասուցն՝ զորս ունէին աւանդել, եւ զվարուց աշակերտացն եւ առհասարակ զհանգամանաց դասուցն, թէ յորմամ էր յաջողութիւնն եւ յորմամ անյաջողութիւնն: Քննէին զգրաւոր հաշիւս դասատուաց եւ զնկատողութիւնս ընկերակցաց նոցա. եւ ինքն իսկ Պ. Մանգինեան հազորդէր նոցա զայն ամենայն որ միանգամ գրաւեալ ունէին զուշադրութիւն նորա յընթացս այնր եօթնեկի ըստ ամենայն հանգամանաց: Նոյնպէս եւ ի քննն առնուին եւ զյաջող կամ անյաջող ելս փորձառական դասուցն հանդերձ կարեւոր բացատրութեամբք քննչացն՝ որ ի նոցունց իսկ ուսա-

նողացն եւ յայլոց ընկերակցաց նոցա. զժողովսն կնքէր ինքն
 Պ. Մանգինեան: Արդարեւ ի սկզբան անդ նորավարժք ցուցա-
 նէին անխորձութիւնս ինչ ի համարատուութեան՝ որ կատարէրն
 հրապարակաւ եւ ամենայն անկեղծութեամբ. այլ ուրախու-
 թեամբ տեսանել էր մեզ, զի հեռզհեռէ ըմբռնէին զմիտս եւ
 զխորհուրդ համարատուութեանցն, սովորէին համբերութեամբ
 լսել դատողութեանցն այլոց՝ զգործոց իւրեանց, եւ ըստ քաղա-
 քավարութեան պատասխանել ընդդիմախօսացն եւ խոստովան
 լինել զսխալանս իւրեանց: Հասու լինէին, եթէ զի՞նչ իցէ միա-
 բանութեամբն գործել եւ խորհրդով, եւ թէ զի՞նչ զգործ քան
 զանձնաւորութիւն նախագասել արժան է. եւ թէ զի՞նչ իցէ միա-
 համուռն պատասխանատու արդեանց իրացն լինել, եւ կամ
 անզգուշութեամբ խանգարել զգործ ինչ հանրական. ի մի բան,
 հասու լինէին ծանրութեան պատասխանատուութեան իւրեանց:
 Նորավարժքն իբրեւ ի հայելոջ տեսանէին ի ժողովս անդ, զճըշ-
 գրիտ պատկեր գործոց իւրեանց, թէ արդեօք դասախօսութիւն-
 քնն զոր դասախօսեն՝ արտաքին ցոյցք ինչ իցեն, կամ լոկ ժա-
 մավաճառութիւն, եւ թէ իցե՞ն արդեօք բաւական ի սաստել ա-
 շակերտացն առանց խոտանալոյ, եւ թէ վարժե՞ն արդեօք զնո-
 սա ի բարոյական կարգս եւ ի կանոնս առանց աւելորդ բժա-
 խնդրութեան, եւ թէ պահե՞ն արդեօք անեղծ զեռանդն մանկան՝
 ոչ իւրք արտաքս քան ըստ սահման ճշմարիտ եւ վայելուչ կրթ-
 թութեան վաղեալ, եւ թէ յաջողիցե՞ն արդեօք հեշտ եւ զիւրին
 յաշտ եւ ի միտս մանկանցն ընծայել զուսումն՝ անկորուստ պա-
 հելով եւ զլրջութիւն, եւ թէ հաստատիցե՞ն զուսումն ի հիմունս
 բնականս, եթէ հեռի անդր մղիցեն զմանուկն ի կենաց եւ յաղ-
 քայնութենէ. եւ հոսի ուրեմն հասու լինէին, թէ որչափ ինչ
 դժուարութիւնք եւս մնան՝ կրթելոյ զանձինս յայսմ ամենայ-
 նի ի կարեւոր նկատմունս ուսուցչութեան:

Արպէս ի վեր անդր ասացաւ, եթէ եւ այն երկուքն ժողովք
 սերտիւ իմն լծորդեալ էին խորհրդոց նոցա: Յընթացս միոյ եօթ-
 նեկի մին ի սովորական դասուց վարժոցիս լինէր «դաս վորձոյ»
 ի հինգ շաբաթի աւուրս, յորում ամենայն նորավարժք պար-
 տաւորապէս ներկայ լինէին փորձոյ դասախօսութեան միոյ
 յընկերացն իւրեանց. որպէս զի իւրաքանչիւր առանձինն զգի-
 տողութիւն իւրեանց եւ զտպաւորութիւն յանդիման կայուսցեն ի

խորհրդին ի քննել զնոսա: Առ այս եւ երկու երկու ի նոցանէ նշանակէին ըստ իւրաքանչիւր եօթնեկի իրբեւ ի պաշտօնէ՝ զիտել զգասախօսութիւնն, եւ առաջի առնել խորհրդոյն մին՝ բանիւ բերանոյ, եւ միւսն՝ գրելով զմանր մանր հանգամանա դասախօսին՝ թէ՛ ըստ արտաքին եւ թէ՛ ըստ ներքին հանգամանաց: Նպատակ ժողովոյս էր, զի ի մէն մի եօթնեակս գէթ մի անգամ ամենեքին ուսանողքն ի միասին տեսցեն եւ լուիցեն զգասախօսութիւն ի վարժոյն, քանի ոչ էր նոցա յամենայն աւուրս հասանել եւ ներկայ լինել ամենայն դասախօսութեանցն վարժոյն, ունելով իւրեանց առանձինն պատրաստութիւն դասուց ի ձեմարանի. իսկ որոց միանգամ պատահէրն եւ զգան պատրաստել եւ ի վարժոցն ի ժամու հասանել, այն ի կամս նոցա թողեալ էր: Այ առանց պատրաստութեան էր եւ փորձառականն դաս, այլ պարտիք ի վերայ կային նորավարժին կանխաւ առաջի առնել Պ. Մանկավարժին զգրաւոր ծրագիր դասուն ըստ մանրամասն հանգամանացն, զոր ի չորեքշաբաթի աւուրս քննէր առաջի ամենեցուն ի նախապատրաստական ժողովին եւ կանխաւ զգուշացուցանէր զգասախօսն չտալ տեղի թերութեանց, եւ կամ հաւանեալ գրաւոր բացատրութեան նորա, քաջալերէր զնա ըստ այնմ եւ գործել. տայր եւ հրահանգս ինչ կարեւորս ըստ հարկի: Ի խորհուրդս շաբաթ աւուրց, եթէ քննիչքն եւ եթէ Պ. Նախագահն քննէին, թէ որչափ ճիշդ վարեցաւ դասատուն ըստ հրահանգացն տուելոց, եւ թէ՛ զիմրդ խոսորեցաւ ի հրահանգացն, եւ թէ՛ զինչ պատճառքն էին:

Այսչափ ինչ զներքին վարչութենէ վարժոյն եկից արդ տալ տեղեկութիւնս ինչ եւ զմիւսեայ ընթացից վարժոյն. — Երկու երկու դաս առ օր յանձնեցաւ ուսանողաց Բ. Լսարանին. իսկ ուսանողք Ա. Լսարանին ի Յուն վար ամսոյ եւ այսր սկսան մասնակցել փորձառական դասուցն միայն: Եւ զի զաշակերտս վարժոյն դժուարին իմն եղեւ գումարել ի սկզբան հարկ եղեւ կանխաւ տալ ուսանողացն հրահանգս առ այն, եւ սկիզբն եղեւ ուսման ի վարժոյն ի 29 Սեպտեմբերի: Ի սկզբան՝ թիւ աշակերտացն եւ աշակերտութեաց յաճախ փոփոխէր ի պատճառս յապագելոյ ոմանց մտանել յուսումնարան, եւ ի պատճառս դասաւորութեան նոցա, յորոց բազումք էին՝ որ մտին յառաջին դասարան, յորժամ ուսուցիչքն կարգեցան ի ջանս հոգաբար-

ձուլաց, եւ մնացին մեզ տղայք 29, յորոց եօթնեւտասն՝ օրիորդք էին: Թէպէտ եւ ոմանց ի սոցանէ ուսեալ էր կանխաւ եւ ճանաչէին զգիրս, սակայն այնչափ անվարժք էին, մինչ զի հարկ եղեւ դասաւորել զնոսա ի մի եւ նոյն բաժնի՝ ուսանել եւ նոցա զմասն Ա. տարւոյ: Իբրեւ կենդրոնացուցիչ առարկայ ուսման ընտրեցաւ «Ազգ. ընտանեկան աշխարհ» Պ. Սեդրակայ Մանգլինեան, յորոյ ի հիմունս յեջեալ՝ աւանդեցին մանկանց եւ ըստ այլ եւ այլ պատահական հանգամանաց ինչ ինչ տեղեկութիւնս զԱստուծոյ, զմարդոյ եւ զբնութենէ. եւ զի փոքր էր առ օրին ժամ դասուցն, վասնորոյ եւ մեծ մասն պարապմանց տուաւ ի գրել եւ յընթեռնուլ ըստ նորագոյն եղանակի, այն է՝ ոչ ուրոյն հնչելով զբաղաձայնսն, եւ ոչ առանձին այբբենարան ի գործ ածեալ: Ի վախճան տարւոյն ըստ արդեանցն երեւեցաւ, զի երեք աշակերտք եւ երեք աշակերտուհիք միայն մնացին ի նմին դասարանի, իսկ այլքն առհասարակ գովութեան արժանիք, եւ փոխեցին զդասարանս իւրեանց:

Ի վարժոցին անընդհատ յառաջ գնայր դասատուութիւնն ըստ կանոնի, եւ ընդհատէր է տօնի աւուրս, յորս եւ ձեմարանս տօնէր: Այլ ի վերջին աւուրս տարւոյն թուլացաւ, այն ինչ մերձեցան, հասին աւուրք քննութեան նոյն իսկ ուսուցչացն ուսանողաց ի ձեմարանի. որոց ի հարկէ էր ամիսովել զուշ եւ զուրուշ ի պատրաստութիւն դասուց իւրեանց եւ ի քննութիւն: Աստանօր զառաջինն զգալի եղեւ եթէ՝ անհրաժեշտ է մեզ ունել եւ զայլ ոք օգնական ուսուցչի, որ եւ ի հարկին պատրաստ գտանկցի շարունակել զգործ նորավարժիցն ուսուցչաց, մինչ նոքա գայցեն ի պատրաստութիւն դասուց իւրեանց ի ձեմարանի: Այս պակասութիւն օգնականի մինչեւ յայն զգալի եղեւ, զի հասին աւուրք քննութեան աշակերտաց վարժոցին, եւ չէր հնար եւ ոչ ումեր ի նորավարժ ուսուցչացն ներկայ լինել անդ ի քննելն զաշակերտս իւրեանց. եւ առանձինն քննեցին զնոսա ուսուցիչք վարժարանին Վաղարշապատայ:

Նաեւ պէս պէս զժուարութեանց տարան նորավարժքն մեր ուսուցիչք, մինչեւ յաջողեցան զաշակերտս վարժոցին ընդելացուցանել կարգացն եւ կանոնաց, զորս ընկալեալ էր մեր: Նւ այս ամենայն ըստ մասին յառաջ գային յանփորձութենէ նորավարժիցն, եւ ըստ մասին՝ զի վարժոցն ընդ կրկին վարչութեամբ էր.

այսինքն զերկուս ժամն աւուրն ընդ հսկողութեամբ վարչութեան ձեմարանիս, եւ զմնացեալ ժամն աւուրն ընդ հսկողութեամբ վարչութեան ուսումնարանին Վաղարշապատայ. նաեւս կրկին վարչութիւնքս անկախ ի միմեանց վարէին, եւ որ ինչ պարտաւորիչ էր միտման, ոչ այնպէս էր եւ միւսումն. եւ այսպէս յառաջ գային այն ամենայն անյարմարութիւնք, յորս ստիպէին աշակերտքն պահ ըստ պահէ փոխել զպահպանութիւն կարգին, եւ այլապէս ղգուշանալ:

Եւ որպէս զի սովորեսցին աշակերտքն ի մաքրութիւն, եւ մի ընդ առաւօտս յամեսցեն գալ ի դասարան, եւ զի առհասարակ կատարեսցեն զպատուիրեալսն եւ ի տունս իւրեանց, հարկ համարեցաւ, զի նորաւարժքն ուսուցիչք ինքնին խօսեսցին ծնողաց աշակերտացն եւ ոչ ի ձեռն միջնորդի ուրուք, այն է ի ձեռն ուսուցչին Վաղարշապատայ. զի այնպէս անկատար մնային պատուէրքն տուեալք աշակերտացն եւ հարկ էր կրկնել եւ երեքկոնել մինչեւ լսելի առնել եւ ծնողաց աշակերտացն: Բազում անգամ խանդարէին ընթացք դասուցն առ պակասութեան դասարանական պիտոյից, զորօրինակ գրոց, գրատախտակաց, քարեայ գրչաց, քանոնաց եւ այլոց այսպիսեաց. այնպէս զի հարկեցան ուսուցիչքն նորաւարժք կազմել դանձարան ինչ փոքր յիւրեանս, եւ շուկ զպիտոյսն պակասեալս: Առ ի զառաջս առնուլ այսպիսեաց անպատեհութեանց յապագայի, վարչութիւն ձեմարանիս արժան դատեցաւ պահանջել ի ծնողաց աշակերտացն առ իւրաքանչիւր՝ դումար ինչ որոշեալ ի սկզբան տարւոյն, եւ անթերի հոգալ զպիտոյս վարժոցին եւ միանգամայն ազատ մընալ ի տարապարտ ազգարարութենէն, զոր յանցելումն բազում անգամ կրկնեցին ի լուր ծնողաց աշակերտացն եւ ուսուցիչքն եւ այլք ոմանք, եւ դարձեալ անլուր մնացին եւ ապարդիւն: Նաեւ պակասութիւն մեծ էր արդարեւ եւ անյարմարութիւն կազմութեան վարժոցին, եւ նստարանաց նորա՝ որ եւ պատճառս անհանգստութեան տային մատաղահաս աշակերտացն, եւ բնականապէս նպաստէին նոցա յայլ ինչ դարձուցանել զուշագրութիւն իւրեանց ի ժամն դասուցն:

Յետ միամեայ փորձառութեան որոշեաց Մանկ. խորհուրդս. զի ձեմարանս առանձինն ունիցի իւր զերիս բաժանմունս վարժոցին. առ որ որոշեաց խնդրել կանխաւ զհաճութիւն Վեհ.

Հայրապետիդ, եւ ըստ այնմ՝ միացուցանել զժառանգաւորաց Դպրոցն ընդ ձեմարանիս. այնպէս՝ զի որ գիշերօթիկքն էին ի նմին դպրոցի, առանձին զգուշաւոր քննութեամբ զետեղեսցին ի դասարանս դասարանս ձեմարանին ըստ համեմատութեան նոցա, եւ որ փոքունքն են՝ մնասցեն ի նմին դպրոցի, իբր ի վարժոցի, եւ յաւելցուք ի նոսա եւ զայլս եւս երթեւեկ աշակերտս: Այլ եւ ի նկատի առեալ՝ զի պակասին սենեակք ի ձեմարանիս, եւ մանաւանդ զի ցանկալի էր մեզ հոգ ունել զճախուց նորա ի մասին տնտեսութեան, որոշեաց Մանկ. խորհուրդն, զի կցեսցուք ընդ վարժոցին եւ զառաջին դասարան ձեմարանիս, յանձնելով զկառավարութիւնն նոցա, զվարժոցին եւ զԱ. դասարանին Պ. Սեդրակայ Մանգինեան, տալով նմա առ այժմ՝ զոք յօժանդակ ուսուցիչ, ունել զտեղի նորա ի վարժոցին կամ յԱ. դասարանի, ի լինելն նորա ի միումն կամ ի միւսում:

Եւ զի աշակերտք ժառանգաւորաց Դպրոցին հանապազօր յառաւօտու եւ յերեկոյի յաճախէին ի Ս. Եկեղեցի ի ժամասացութիւն, զայս եւս ի նկատի առեալ Մանկ. խորհուրդն, որոշեաց տալ կատարել աշակերտաց ձեմարանիս զայն պարտաւորութիւն, առաքելով զնոսա օր ըստ օրէ ըստ առանձին կարգի, ի Ս. Եկեղեցի ի դպրութիւն եւ ի սպասաւորութիւն: Ընդ որոշումնս իրայոյս է Մանկ. խորհուրդս, եթէ յաջողիցի ձեմարանս պաշտօնեայս արժանաւորս պատրաստել Ս. Եկեղեցւոյ. որ եւ համաձայն գոյով ըզձից եւ նպատակի Վեհափառ Հայրապետիդ, ըստ բարեհաճ կամաց Զերոյց հաստատեցէք զայն եւ թոյլ ետուք ըստ այնմ՝ առնել յառաջիկայ եւ յամենայն տարւոյ, եւ որ կատարեցաւ իսկ: Նա՝ փափագելի էր Վարչութեան ձեմարանիս՝ որպէս եւ ակն ունիմք յապագայի, զի եւ երկրորդ եւ երրորդ դասարանքն փոխադրիցին ի վարժոց անդր իբրեւ ի լրումն ամբողջութեան դպրոցական մասին. եւ ի ձեմարանի աստ մնացն միայն դպրանոցական երեք դասարանքն եւ ձեմարանական երեք լսարանքն, որով եւ տնտեսութիւնն ի ծախսն եւ կանոնաւորութիւնն ի ներքին ընթացս ձեմարանին լինէր արդեօք:

Այսչափ ինչ զվարժոցէն եւ զվիճակէ վարժապետացուացն. այժմ՝ անցցուք ի հաշիւս ձեմարանին, տալ տեղեկութիւնս եւ զներքին վիճակէ նորա:

Մանկ. խորհ. ի սկզբան անդ ուսումնական ամին անցելոյ՝ յետ որոշելոյ առ ժամն զառարկայս աւանդելիս եւ զթիւս գասուց՝ թէ ի կրկին լսարանս եւ թէ ի վեց դասարանս գալրանուցին, ի շարունակելն զգաստ սկսաւ կազմել եւ ծրագիր ընչ ընդհանուր, որով միայն մարթ էր տալ կանոնաւոր ընթացս ուսման եւ գասատութեան: Ապաքէն ոչ նոր իմն է խնդիր ընդհանուր ծրագրին յուսումնարանս Հայոց. եւ ամենայն հագաքարձուք ազգային ուսումնարանաց եւ Մանկ. խորհուրդք ի տեղիս տեղիս զբաղեցան եւ զբաղին զխնդրովս սակայն դարձեալ կանոնաւոր եւ մշակեալ ծրագիր չէ այսօր եւ ոչ միոյ ուսումնարանի, նոյնպէս եւ ոչ ձեմարանիս. վասն որոյ եւ յանցելումն ամի ամենայն լրջմտութեամբ ձեռն ի գործ արկ Մանկ. խորհուրդս կազմել զկարեւորն ծրագիր. եւ ակն ունիմք յայսմ ամի ի յրումն ածել զայն ըստ կարի եւ մատուցանել Վեհափառ Տէրութեան Զերում ի հաստատութիւն: Իսկ զոր առ ժամն որոշեաց Մանկ. խորհուրդն՝ այսօրիկ էին առարկայք աւանդեալք ի ձեմարանիս եւ թիւք գասուցն՝ յանցելումն ամի:

ՅԱ. Լսար. արարի. շէն. արար.

Աստուածաբանութիւն. 2

Պատմ. ընդհ. եկեղ. . 2

Նոր Մատեն. Հայոց. . 4

Քննակ. Քերականութիւն. 1

Ընդհ. Գրակ. Պատմ. . 2

Ռուս. Գրականութիւն. 2

Տրամաբանութիւն. . 3

Հոգեբանութիւն. . 3

Գերմաներէն. . 3

Գաղղիերէն. . 2

Ֆիզիքական աշխարհագր. 2

26

ՅԲ. Լսար. արարի. շէն. արար.

Աստուածաբանութիւն. 2

Պատմ. ընդհ. եկեղ. . 2

Ընդհանուր Գրականութիւն. 2

Ռուս. Գրականութիւն. 2

Մանկավարժութիւն. . 3

Հոգեբանութիւն. . 6

Բար. փիլիսոփայութիւն 3

Գերմաներէն. . 3

Տարրալուծութիւն. . 1

24

ՅԱ. Գասար. արարի. շէն. արար.

Կրօն (Սրբ. Պատմ.) . 3

Հայոց լեզու. . 5

Ռուսաց լեզու. . 5

Թուաբանութիւն. . 4

Բնակ. պատմութիւն. 2

Աշխարհագրութիւն. 2

Զայնպգրութիւն. . 4

Նկարչութիւն. . 2

Գեղագրութիւն. . 3

30

ՅԲ. Գասար. արարի. շէն. արար.

Կրօն (Սրբ. Պատմ.) . 3

Հայոց լեզու. . 5

Ռուսաց լեզու. . 4

Թուարանութիւն.	.	4
Բնակ. Պատմ.	.	3
Աշխարհագրութիւն.	.	2
Զայնագրութիւն.	.	4
Նկարչութիւն.	.	2
Գեղագրութիւն.	.	3

30

Եր. Գրքի . . .	2
Պատմ. . .	2
Հայոց լեզու. . .	4
Ռուսաց լեզու. . .	4
Կապգլխերէն. . .	4
Ա. գէրբայ եւ թուարան. . .	4
Ա. խարհ. Հայաստանի. . .	2
Ա. խարհագր. Բնդհ. . .	3
Բնական Պատմ. . .	3
Բնդհ. Պատմ. . .	2
Ջայնագրութիւն. . .	2
Դեղագրութիւն. . .	2

32

Երկ. Դասն ուսուցիչն	250
Կրօն	3
Հայոց լեզու	5
Ռուսաց լեզու	5
Գաղղիերէն	4
Ազէբբայ	2
Երկրաչափութիւն	2
Հայոց Պատմ	2
Բնիշ . Պատմ	2
Բնակ . Պատմ	3
Ռուսաց Աշխարհագր	2

36

Ե. Գառաբ. առաքել. շէն. Գառաբ.	
Եկեղեց. պատմութիւն.	1
Հայոց լեզու.	3
Հայոց Մատենադր.	3
Ռուսաց լեզու.	4
Գաղղիերէն.	3
Մատեմատիկայ.	3
Ֆիզիքայ.	3
Հայոց պատմութիւն.	2
Ռուսաց պատմութիւն.	1
Ընդհ. Պատմութիւն.	3
Ֆիզիք. Աշխարհագր.	2
Ընդհ. Աշխարհագր.	3

30

Տօմար եւ կարգ Աստուածաշնորհութեան	1
Հայոց լեզու.	2
Հայոց Մատենագր.	3
Ռուսաց լեզու.	3
Գաղղիերէն.	3
Մատենատիկայ.	3
Ֆիզիքայ.	3
Հայոց Պատմութիւն.	3
Ընդհ. Պատմութիւն.	3
Ֆիզիք. Աշխարհագ.	2
Տիեզերագրութիւն.	2
Բնախօսութիւն եւ Առողջապահ հոսութիւն.	

30

Մանկ. խորհուրդս ի սկզբանանդ անցելոյ 1881—2 ուսումնական ամիսն ի քնին առ ուշադրութեամբ եւ զկազմակերպութիւն գաստրանայ ձեմարանիս. եւ արգիւնքն երեւեցան, զի աշակերտք զեռեզեալ են ի գաստրանս անպէս, զի չհամեմատին իրերաց ոչ ըստ հասակի եւ ոչ ըստ պատրաստութեան: Այս հանգամանք կազմակերպութեան գաստրանացն ծանրացուցանէր

զգործն. եւ արգել յառաջագիմութեան աշակերտացն առհասարակ լինէր: Առ ի զառաջ առնուլ չարեացս, անդամք Մանկ. խորհրդոյն փութացան ճշգիւ եւ գրեթէ խստիւ պահանջել յաշակերտացն զգաստ, հոգացեալ ընդ նմին եւ զյորդորանացն՝ զի լրջմտութեամբ իմն գայցեն աշակերտք յընթերցասիրութիւն: Առ այս գործ դժուարաձեռն, որչափ ինչ առնելի էր ի միում ամի, փութացաք ի նոյն, սակայն եւ այնպէս անակնուկնելի էր կատարեալն յաջողութիւն:

Յանցելումն ամի ի լինելն մեր հանգիսատես Ե. րդ Տարեդարձին ձեմարանիս, եւ մեք լուաք ի մեծ զարմացումն՝ թէ յամենայն աշակերտաց ձեմարանիս ինն աշակերտք միայն մնացին ի դասարանս իւրեանց յորս էին, իսկ հարիւր քսան աշակերտք փոխադրեցան ըստ կարգի ի բարձրագոյն դասարանս. զարմացաք արդարեւ ընդ նորանշան երեւոյթն, եթէ $\frac{1}{13}$ մասն միայն յետագէմ էլն, իսկ $\frac{12}{13}$ մասն ըստ արժանւոյն յառաջացեալ: Մինչդեռ այլուր գովաբանեն եւ ծափահարեն առ յառաջագիմութեան $\frac{3}{4}$ մասին աշակերտաց, եւ ոչ յաշակերտս ժողովեալս ընտրանաւ՝ լուեալ է երբէք նոյնօրինակ հսկայաքայլ յառաջագիմութիւն: Զի ոչ սնապաշտութեան է տեղիս, այլ գործոյ, պարտիմ յանդիման կացուցանել զվիճակ ձեմարանիս այնպէս, որպէս եւ է. անկեղծութեամբ իսկ ասեմ, թէ ի պաշտօնավարութեան իմում յանցելումն ձեմարտիւ հասու եղէ, թէ չէր ի ձեմարանիս յառաջագիմութիւնն այնպէս, որպէս խոստանային մեզ թիւքն ի հաշուին:

Այո՛, հաւատամ, զի յառաջին ամս բացման ձեմարանիս մարթ էր մեծի յառաջագիմութեան ակն ունել, քանի հոգ եւ խնամ ունէր վարչութիւնն յընտրութիւն աշակերտացն, նուիրակս առաքեալ յայլ եւ այլ տեղիս, եւ որք՝ որպէս եւ ինձ յայտնի է ի լրոյ, մեծաւ զգուշութեամբ կատարէին զպաշտամունս իւրեանց: Իսկ ընտրութիւնքն՝ որում ներկայ եղէ յանցելումն ամի, ոչ գոհացուցիչ էին արդարեւ, զոր եւ ցաւելով յայտնեմ Վեհափառութեան Զերում: Նաեւ յայտմ ամի ոչ էր իսկապէս ընդունելութիւն աշակերտաց, այլ որոշեալ էր արդէն միացուցանել զժառանգաւորաց Դպրոցն. ուստի եւ անմարթ էր առնել ընտրութիւն ինչ. յայտհետէ ոչ ի շնորհուկս ումեք, այլ միայն յօգուտ ձեմարանիս հայեցեալ պարտ է ըստ կարգի ընտրել եւ ընդունել

զաշակերտան. նաեւ գլխաւոր այն է, զի ջանասցուք հաստա-
տութիւն ազգային ընդհանուրս կացուցանել ձեմարանս, եւ
ոչ զմին ի նահանգաց կամ ի գաւառաց նախագասեալ այլոցն
ամենեցուն, եւ միումն պատճառ բարօրութեան լինել եւ զայ-
լովք զանց առնել: Այսօր իսկ թիւ աշակերտաց մերոյ՝ որ Վա-
ղարշապառայ եւ յերեւանայ եւ ի շրջակայից նոցա, յանհամե-
մատն առաւելու քան զայլոցն. իսկ ի բնակչացն Պարսկաստանի
երկու աշակերտք միայն են: Են եւ այլ եւս գաւառք եւ ի նոյն
իսկ նահանգէն Երեւանս՝ ուստի ոչ է ի ձեմարանիս աշակերտ
եւ ոչ մի:

Ըստ որոշման Մանկ. խորհրդոյն եղեն կիսամեայ գրաւոր քն-
նութիւնք ի վերջն Դեկտեմբերի, յորս երեւեցաւ զի լեզուն Հայոց
ոչ որպէս արժանն է՝ յառաջագէմ էր ընդհանրապէս ի ձեմա-
րանիս, եւ աստիճան մտաւորական զարգացման աշակերտացն
ընդհանրապէս ոչ բարձր էր: Առ այս ի նկատի առեալ Մանկ.
խորհրդոյն զպահանջս գասատուի լեզուին Հայոց՝ յաւելու զժա-
մանակ գրաւոր աշխատութեան աշակերտացն, որպէս եւ յայտ-
նի եղեւ յարդեանց քննութեանն, որոշեաց յաճախակի կրկնել
զգրաւոր պարապմունսն ըստ այլ եւ այլ առարկայից, եւ ի տա-
րեկան բանաւոր քննութիւնսն լծորդել եւ զգրաւոր քննութիւն
ի գլխաւոր առարկայից, որպէս զի մի՛ վրիպեսցուք, որչափ եւ
հնարն իցէ՝ ի տեղափոխելն զաշակերտս: Նոյնպէս ցանկալի լի-
նելով մեզ նպաստել մտաւորական զարգացման աշակերտաց՝ ո-
րոշեցաք տալ գրականական երեկոյս յամենայն երկու օթնեա-
կըս, յանձնեալ ուսանողաց կրկին լսարանացն՝ ի գիր առնուլ
յօդուածս ինչ ի հայկական գպրութենէ եւ ընթեռնուլ ի լուր ըն-
կերակցացն: Զայս որոշումն օգտակար՝ ոչ եղեւ մեզ յարդիւնս
ածել յանցելումն ամի. քանզի ուսանողք ծանրաբեռնեալ էին
գասուք իւրեանց եւ գործնական աշխատութեամբք: Իսկ յայսմ
ամի փոյթ յանձին կալայց իրագործել զորոշումնս Մանկ. խոր-
հրդոյն եւ ըստ այնմ՝ տալ գրականական երեկոյս, ընդ որ լիայոյս
եմք, եթէ օգուտ մեծ՝ ընծայիցեմք մտաւորական զարգացման
ուսանող ճառախօսացն եւ ունինգիր աշակերտաց: Յանցելումն
ամի զերիս եւ եթ գրականական ժողովս յաջողեցաք տալ մի՛ ի
տօնի Ս. Վարդանանց զօրավարաց, մի՛ ի տօնի Ս. Սահակայ եւ
Մեսրոպայ եւ մի՛ ի տօնի Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Առաւորչին ե՞

լին ի Վիրապէն, յորս ական յայտնի երեւեցաւ, զի մարթ է շարունակել զայն յայսմ ամի ըստ ամենայն կանոնաւորութեան: Ի տօնական աւուրսն յայնսոսիկ ճառախօսեցին նաեւ ոմանք յուսուցչաց ձեմարանիս՝ եւ շքեղ իմն փայլ յաւելին ի հանդէսն: Ի գէպ է ինձ եւ աստ խոստովան լինել, եթէ կարեւոր է արդարեւ մասնակցութիւն ուսուցչաց ի գործս այսպիսիս:

Մանկ. խորհուրդն առ ի բարձրացուցանել զմտաւորական զարգացումն աշակերտաց, ուշադիր եղել եւ ի մատենադարանն, եւ ընտրեաց ի մատենապետ զՊ. Փիլիպպոս Վարդանեան, տալով նմա օգնական զմին յուսանողաց բ. լսարանի զՍարգիս Տ. Գարբիէլեան, այլ ցաւ է ինձ ասել, զի զուրկ է մատենադարան մեր եւ ի կարեւոր գրոց՝ մանաւանդ յընթերցանելեացն, ըստ որում եւ անբաւական ի լրացուցանել զպիտոյս աշակերտաց, թողունք ասել թէ՛ ոչ համեմատի ամենեւին ցանկութեան Մանկ. խորհրդոյն: Հարկ ի վերայ կայ եւ ամենայն ուսումնարանի տալ գումար ինչ որոշեալ ամ ըստ ամէ՝ առ ի ձեռս բերել զգիրս օգտակարս ընթերցանութեան, բայց ձեմարանիս առ այս յաւելումն բազում արգելք եւ խոչընդոտք:

Առ ի նպաստել կրօնական եւ բարոյական դաստիարակութեան աշակերտաց ձեմարանիս ըստ որոշման Մանկ. խորհրդոյն մեկնեն աշակերտաց զՍ. Աւետարանն Գեր. Գրիգոր Արք. Ազափիրեան եւ Արժ. Կիւրեղ վարդապետ Արապեանց կցորդեալ նմին եւ զբարոյական խրատս եւ դարձուցեալ զուշադրութիւն աշակերտացն յայլ եւ այլ թերութիւնս նոցա:

Այլ եւ զներքին կացութենէ ձեմարանիս, պարտ է ինձ յայտնել, զի ուսանողք լսարանաց կառավարեն զամենայն ինչ, սկսեալ ի խոհանոցէ մինչեւ ի թանգարան ֆիզիքական գործեաց՝ ընդ պատասխանատուութեամբ վարչութեան ըստ առանձին հրահանգաց, որով թեթեւացուցին ըստ մասին զգործ վարչութեանս, եւ ինքեանք եւս ընդելացան ուսումնարանական կառավարութեան: Յաւելում եւ զայն՝ զի ի Յուլիս ամսոյ եւ այսր ուսանողք սկսան կատարել եւ զպաշտօն օգնական վերահացուի, եւ ական ունելի է՝ եթէ ձեմարանս ընծայեոցէ առ յապայն ոչ միայն մանկավարժ ուսուցիչս, այլ կառավարիչս ի պէտս ազգային ուսումնարանաց, որոց պակասութիւնն արդարեւ զգալի է այսօր ամենայն ուրեք: Ի նկատի ունէաք մանաւանդ եւ զայն,

զի կառավարութիւնն ո՛ր եւ է այսպիսի հաստատութեան՝ եթէ յանձն իցէ աշակերտաց, խաղաղ եւ կանոնաւոր եւս ընթանայցեն ներքին կեանք հաստատութեանն, որպէս եւ փորձն յանդիման կացոյց մեզ:

Եւ այս խորին համոզումն է մեր, եթէ ուղղութիւնս արդիւնաբեր եւս լինիցի յապագայի, եւ ձեմարանս մտցէ արդեօք ի շաւիղ ինչ այնպիսի, ընդ որ արտաքս ելանել ոչ եւս լինիցի նմոյսով աստիճանով եմք մեք:

Եւ ժամանակ գործառնութեան ձեմարանիս է այսպէս բաժանեալ ըստ որոշելոյ Մանկ. Խորհրդոյն:

5¹/₂ — 6⁵/₄ Աղօթք. թէյ եւ հանգիստ

6⁵/₄ — 7⁵/₄ Սերտողութիւն

7⁵/₄ — 8 Հանգիստ

8 — 8⁵⁵ Ա. դաս

8⁵⁵ — 9⁵ Հանգիստ

9⁵ — 10 Բ. դաս

10 — 10⁴⁵ Նախաճաշ եւ հանգիստ

10⁴⁵ — 11⁴⁰ Գ. դաս

11⁴⁰ — 11⁵⁵ Հանգիստ

11⁵⁵ — 12⁵⁰ Դ. դաս

12⁵⁰ — 1⁵ Հանգիստ

1⁵ — 2 Ե. դաս

2 — 5 Ճաշ եւ հանգիստ

5 — 7 Սերտողութիւն

7 — 7¹/₄ Հանգիստ

7¹/₄ — 7⁵/₄ Ընթրիք

7⁵/₄ — 8¹/₂ Հանգիստ

8¹/₂ — Աղօթք եւ ննջեսցեն:

Յետ աղօթիցն ց 9¹/₂ ժամ պարապեսցին աշակերտք Ե. եւ Զ. դասարանաց եւ Ա. եւ Բ. լսարանաց որոց պէտք իցին:

Միայն ի շաբաթ երեկոյս եւ ի նախատօնակս տօնիցն, յորս աշակերտք վաղայարոյց գնան յեկեղեցի, չլինի սերտողութիւն, եւ հանգիստն երեկոյեան կանխէ ժամու միով յառաջ քան զայս սահման:

Նոյնպէս եւ ի կիւրակէս եւ ի տօնի աւուրս նախաճաշին լինի զոյգ ընդ թէյին յետ արձակման եկեղեցւոյն, եւ ճաշն կանխէ

երկու ժամուք յառաջ, եւ յերեկոյն սերտողութիւնն աւարտի ի միում ժամու:

Յայլ Գառնի ի շաբաթ աստուծոյ

8—8⁴⁰ Ա. դաս

8⁴⁰—8⁵⁰ Հանգիստ

8⁵⁰—9⁵⁰ Բ. դաս

9⁵⁰—10⁴⁵ Նախաճաշ եւ հանգիստ

10⁴⁵—10⁵⁵ Գ. դաս

10⁵⁵—11⁴⁰ Հանգիստ

11⁴⁰—11⁵⁰ Դ. դաս

11⁵⁰—12⁵ Հանգիստ

12⁵—12⁴⁵ Ե. դաս

12⁴⁵—1— Հանգիստ

1—2— Մեկնութիւն Աւետարանի եւ խրատ:

Ջայս առանձին ցուցակ որոշեաց Մանկ. Խորհուրդն առ այն՝ զի ժամ լիցի եւ մեկնութեան սուրբ Աւետարանին եւ բարոյական խրատուցն յետ աւարտելոյ օրական դասուցն որպէս տեսանի ի ցուցակին:

Իսկ զաղօթս աշակերտաց այսպէս կարգաւորեաց Մանկ. Խորհուրդն:

Աղօթք աստուծոյն.

Ա. Հայր մեր որ յերկինս.

Բ. Տէր եթէ զՀրթունս իմ բանաս.

Գ. (յառուս աճ. բճ. գճ. դճ.) Լոյս արարիչ լուսոյ, (յառուս աղ. բղ. գղ. դղ.) Անեղանելիդ Աստուած

Դ. Զառաւօտու զաղօթս եւ զբանաւոր պաշտօնս.

Ե. Գլուխ մի բանից Ա. Աւետարանի (ըստ ունելոյ օրինակին թարգմանութեանն Հայոց:)

Զ. Օրհնեսցո՛ք զՏէր յամենայն ժամ. յամենայն ժամ օրհն:

Աղօթք ի հիւանդէն զԳառնի յառաջին ժամու.

Հայր մեր . . . յԱ. եւ Բ. դասարանս

Զգործս ձեռաց մերոց ուղիղ արա . . . յ Գ. ի Զ. դասարանս եւ յԱ. եւ Բ. յարանս.

Աղօթք յառաջ քան զնախաճաշիկն, զճաշն եւ զլիւրիկն.

Հայր մեր որ յերկինս.

Աղօթե՛ք յեօ նախաճաշին, ճաշն և ընկերեաց.

Զլիութիւնն սեղանոյս.

Աղօթե՛ք է Վերջ Դասարանի հինգերորդ դասին.

Հայր մեր որ յերկինս.

Աղօթե՛ք երէկոյեան.

Ա. Հայր մեր որ յերկինս. . . .

Բ. Զհանգստեան զաղօթս. . .

Գ. Փառք քեզ տէր Աստուած. . . .

Դ. Հրեշտակ զօւարթուն. . .

Ե. Ողորմութիւն քո, Տէր, զհետ մեր եկեացէ. . .

Յամին 1880—1 130 աշակերտք ներկայ գտան ի քննութեան. մին ի սոցանէ արձակեալ էր ըստ որոշման նախորդ Մանկ. ժողովոյն, իսկ 124 աշակերտք ի Ասպետներ Տաւադեցեան ի ձեմարանս: Յընթացս ամին անցելոյ ընկալեալ եղեն այլ եւս 55 աշակերտք, ուստի եւ թիւ աշակերտաց միահամուռն եղեւ 179 յանցեալ 1881—2 ուս. ամին, որք եւ զետեղեցան յերկոսին թարանս եւ ի վեց դասարանս ըստ այսմ.

Ե. Բ. թարանի 7 ուսանողք

Ե. Ա. " 14 "

Ի Զ. դասարանի 19 աշակերտք

Ի Ե. " 22 "

Ի Դ. " 23 "

Ե. Գ. " 24 "

Ե. Բ. " 37 "

Ե. Ա. " 33 "

Ընդ ամենայն ուսանողք 21 եւ աշակերտք 158. Համագումար 179:

Յուլյակ աշակերտաց, թէ ուստի՞ իցեն:

Ի. ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ	144
Ա. ԲԵՍԱՐԱԲԻՈՅ Վ. ԻՃԱԿ	13
Քիշեւ	2
Ն. Նախիջեւան	4
Նիսիթա գիւղ	1

Թօփթի գիւղ	1
Օրբաղար	2
Խարասուրաղար	3
	13

Բ. ԱՍՏՐԱԽԱՆԱՅ ՎԻՃԱԿ 5

Աստրախան	1
Մոզզոկ	1
Ղզլար	1
Ղարաջալի գիւղ	1
Արմաւիր	1
	5

Գ. ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԻՄԵՐԵՏԻ
ՎԻՃԱԿ 26

1. Տիւրիս	2
Մանգլիս գիւղ	1
Ջալալօղլի	2
Վարդաբուր	1
Օձուն	1
Դիւիջան	2
Պօղոսբիլիսայ	1
Ղոշխոթան	1
Թերաւ	2
Սղնախ	1
Ջաքաթալայ	1
Քութայիս	2
	17

2. Ախալցխայի գեղանորդոն-լին

Ախալցխայ	4
Մուղրութ գիւղ	1
Սուլդայ	1
	6

3. Գորոնայի գեղանորդոն-լին

Գորի	1
Յիւրնալ գիւղ	1
	2

4. Գանձակայի գեղանորդոն-լին

Գանձակ	1
	1

Դ. ԱՐՅԱԽՈՒ ՎԻՃԱԿ 16

1. Շուշի	4
Հատրուդ գիւղ	1
Խլաթաղ	1
Նորշէն	1
Փիրաջամալ	1
	8

2. Նոնայի գեղանորդոն-լին

Նուխի	3
Նիթ գիւղ	2
Վարդաշէն	2
Դաշբուլաղ	1
	8

Ե. ՇԱՄԱԽՈՒ ՎԻՃԱԿ 3

Սաղխան գիւղ	1
Խաչմաղ	1
Գիւք	1
	3

Զ. ԵՐԵՒԱՆԱՅ ՎԻՃԱԿ 81

1. Երեւանի գեղանորդոն-լին

Երեւան	17
Հիւսիսային գիւղ	1
Դաւալու	1
Օլայ	1
Ապարան	2
Փարաքար	1
	23

2. Ալեքսանդրապոլի
գեղանորդոն-լին

Ալեքսանդրապոլ	5
Մեծ Ղարաքիլիս գիւղ	3
	8

3. Հ. Նախիջևանի
գործարարություններ

Աստաղատ գիւղ	1
Ագուլիս	3
Փորագաշատ	1
	5

4. Տաթևա-գործարարություններ

Տաթեւ գիւղ	3
Մեղրի	2
Լօրի	1
Դարապատ	1
Քաջարանց	1
Բռնակոթ	1
Արջաձոր	1
Խնձորէս	1
	11

5. Ս. Եջիսիանի գործարարություններ

Վաղարշապատ գիւղ	15
Աշտարակ	3
Օշական	1
Ֆրանգանոց	1
Ալիբէգլու	1
Զէյլայ	1
	22

6. Նոր Եայաղիան-գործարարություններ

Նոր բայաղէտ	2
	2

7. Սարգս-գործարարություններ

Իգգիբ գիւղ	3
Իգգիբմաւի	1
Բլուր	1
Հ. Եղիար	1
	6

8. Արմա-էրի գործարարություններ

Ղուզիկի - տան	1
	1

9. Թալինի գործարարություններ

Թալին	1
Տաշխալայ	1
Ադիաման	1
	3

II. ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ 32

Ա. ՏԱՃԿԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆ 13

Հին բայաղէտ	1
Իւջքիլիսէի վանք	1
Արաբկեր	2
Երզնկայ	1
Վան	4
Տիգրանակերտ	3
Մուշ	1
	13

Բ. ԱՆԱՏՈՒԽԱՅ 10

Պիլեճիկ	1
Իւնիա	1
Պրուսա	3
Տրապիզոն	1
Շ. Քարաշիսար	1
Սեբաստիա	1
Կուտլինա	1
Նիկոմիդիա	1
	10

Գ. ԿԻԼԻԿԻԱ 2

Ա. յնթափ	2
	2

Դ. ԵԻՐԱՊԱԿԱՆ

ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ 7

Կ. Պօլիս	5
Ագրիանուպօլիս	1
Ռօդոստոյ	1
	<u>7</u>

III. ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ 2

Դավրէժ	1
Ասպահան	1
	<u>2</u>

IV. ՌՈՒՄԱՆԻԱ 1

Ֆոքշան	1
	<u>1</u>

Մանկավարժական խորհուրդս ի վախճան ուս. ամին անցելոյ այսպէս որոշեաց կատարել զքննութիւն աշակերտացն: Զրկել ի քննութենէ զայնոսիկ աշակերտս՝ որք յընթացս դասուցն ոչինչ յառաջագիմութիւն ցուցին: Եւ քննել զյառաջագէմնն միայն յառարկայն՝ զորս աւարտեցին: Իսկ ի մասեմատիքական առարկայս եւ ի լեզուս՝ քննեսցին ի գրութեան միայն: Ըստ այսմ.

Ա. Գրականութիւն

Ս. Պատմութիւն	բանաւոր
Հայոց լեզու	գրաւոր
Ռուսաց լեզու	"
Թուաբանութիւն	"

Բ. Գրականութիւն

Ս. Պատմութիւն	բանաւոր
Հայոց լեզու	գրաւոր
Ռուսաց լեզու	"
Թուաբանութիւն	"

Գ. Գրականութիւն

Ս. Պատմութիւն	բանաւոր
Հայոց լեզու	գրաւոր
Ռուսաց լեզու	"
Ֆրանսերէն	"
Թուաբանութիւն	" եւ բանաւոր
Ալգեբրա	"
Հայաստ. Աշխարհագր.	եւ բանաւոր
Աշխարհագրութիւն	գ
Բուսաբանութիւն	«
Զայնագրութիւն	գ

Դ. Գրականութիւն

Կրօն	բանաւոր
Հայոց լեզու	գրաւոր
Ռուսաց լեզու	"
Ֆրանսերէն	"
Ալգեբրա	"
Երկրաչափութիւն	"

Ռուսաստ. Աշխարհ. բանաւոր
Բնական Պատմութիւն

Ե. Դասարան

Հայոց լեզու եւ Մատեն. գրաւոր
Ռուսաց լեզու
Ֆրանսերէն
Ալգեբրա
Երկրաչափութիւն
Ֆիզիքա
Ռուսաց Պատմ. բանաւոր
Եւրոպ. Աշխարհագ.
Ֆիզիք. Աշխարհագր.

Զ. Դասարան

Հարցաքննութիւն յամենայն առարկայից ե-
թէ բանաւոր եւ եթէ գրաւոր

Ա. Լսարան

Աստուածաբանութիւն բանաւոր
Քննակ. Քերականութ. գրաւոր եւ բանաւոր
Ռուսաց գրականութ.
Գերմաներէն
Ֆրանսերէն
Ընդհ. գրականութիւն
Հոգեբանութիւն բանաւոր
Տրամաբանութիւն

Բ. Լսարան

Ընդհ. եկեղ. Պատմ. բանաւոր
Ռուսաց գրականութ. գրաւոր
Ընդհ.
Գերմաներէն
Հոգեբանութիւն բանաւոր
Բարոյակ. Փիլիսոփ.
Մանկավարժութիւն

Յայտնի խնդիրներն աշակերպաց.

	Ե	Զ	Ա	Բ	Գ	Դ
Յ. Լսարանէ	7	»	»	»	»	»
Յ. Ա.	12	»	2	»	»	»
Ի Զ. դասարանէ	14	4	»	1	»	»
Ի Ե.	10	»	9	1	»	2
Ի Բ.	12	»	7	»	1	3
Յ. Գ.	13	»	7	»	3	1

յ Բ.	•	19	•	12	•	•	6
յ Ա.	•	23	•	8	•	•	2
		<u>110</u>		<u>4</u>		<u>45</u>	<u>2</u>
						<u>4</u>	<u>14</u>

Զորեցուն աշակերտաց Զ. դասարանի հարկ եղեւ տալ վկայական, եթէ օրհնութեամբ Վեհափառ Հօրդ աւարտեցին նոքա զգարանօցական շրջանն, որք են. Ստեփաննոս Թորոսեան Ասպահանցի, Գրիգոր Ղարիբեան Բագրեւանդացի, Համբարձում Սաֆարեան Աստրախանցի եւ Յովհաննէս Տ. Գրիգորեան Մեղրեցի: Ոչ աւելորդ է արգելօք յիշել աստանօր, զի մին ի չորիցս Համբարձում Սաֆարեան, վերադարձեալ ի հայրենիս իւր եւ ի 24 ժողոտոսի մաշեալ ի թոքախտութենէ՝ յոր տառապէք յերկուց ամաց հեռէ, կնքեաց զկեանս իւր:

Արդ՝ ըստ հաշուիս երեւի, զի աշակերտք 62 առ հարիւր փոխադրեցան, 25 առ հարիւր մնացին ի դասարանս, ուր էին՝ եւ գրեթէ 8 առ հարիւր արձակեցան. անշուշտ եմք զի կանոնաւորեցի այս թիւ առ յապայն, քանզի ներդաշնակ եւս կազմակերպեցան այժմ դասարանքն:

Յանցեալ 1881—2 ուս. ամին դասաւորուք ձեւմարանիս էին.

Գեր. Գրիգոր Եպիսկոպոս Աղափիրեան. Կրօն եւ ընդհ. եկեղ. պատմ. շաբաթական 14 դաս:

Գեր. Արիստակէս Եպիսկոպոս Սեդրակեան. Կրօն եւ Հայոց լեզու. շաբաթական 15 դաս:

Արժ. Կիւրեղ վարդապետ Սրապեանց. Կարգ Աստուածապաշտ. Տօմար եւ Հայոց լեզու. շաբաթական 15 դաս:

Արժ. Ղեւոնդ վարդապետ Յովակիմեան. Զայնագրութիւն. շաբաթական 12 դաս. յորոց 2 խմբին երգչաց:

Պ. Ս. Մանգինեան. Տրամաբանութիւն, Մանկավարժութիւն, Բարոյակ. Փիլիսոփայութիւն, Հոգեբանութիւն եւ գործնական պարապմանց զեկավարութիւն. շաբաթական 24 դաս:

Պ. Փիլիպպոս Վարդանեան. Գերմաներէն. Ընդհ. Պատմ. Ընդհ. Ռուս. Գրակ. եւ Ընդհ. Աշխարհագրութիւն շաբաթական 24 դաս:

Պ. Ստեփաննոս Պալասանեան. Հայ. Պատմ. եւ Ֆրանսերէն. շաբաթական 20 դաս:

Պ. Կարապետ Կոստանեան. Հայ. Պատմ. Հայ. Մատեն. Քննական Քերակ. Հայաստ. Աշխարհագրութիւն եւ Եկեղեցական Պատմութիւն. շաբաթական 16 դաս:

Պ. Մարտիրոս Սիմէօնեան. Մատեմ. Տիեզերագրութիւն. շաբաթական 20 դաս:

Պ. Բժիշկ Գրիգոր Տէր Գրիգորեան. Բնագիտ. Բնակ. Պատմ. Բնախօսութիւն եւ Առողջապահութիւն. շաբաթական 16 դաս:

Պ. Մանգէն Մանգինեան. Ռուսաց լեզու եւ Ռուսաց պատմ. շաբաթական 21 դաս:

Պ. Բարսեղ Բաստամեան. Ընդհ. եւ Ռուսաց աշխարհագրութիւն, Ռուսաց լեզու. շաբաթական 14 դաս:

Պ. Մարտիրոս Քէրէսթէճեան. Գեղագրութիւն. շաբաթական 8 դաս:

Պ. Առաքել Սազինեան. Գծագրութիւն եւ Նկարչութիւն. շաբաթական 6 դաս. յորոց 2 յետ ճաշու՝ ցանկացողաց:

Պ. Ռուբէն Ռուբինեան. Տաճկերէն. շաբաթական 5 դաս:

Պ. Ոսկան Յովհաննիսեան. Պարսկերէն. շաբաթական 2 դաս:

Ի սկիզբն ամին յիմ՝ վերայ ծանրացան երեքտասան դասք՝ Ֆիզիք. Աշխարհագրութեան, Բնական Պատմութեան եւ Տարբալուծութեան: Ուսուցիչք ընդհանրապէս ըստ կանոնի յաճախեցին ի դասախօսութիւնս իւրեանց, եւ հիւանդութիւն միայն երբեմն առթեաց նոցա յետո մնալ ի պարտեաց: Ի պատճառս երկարատեւ հիւանդութեանն Պ. Մ. Սիմէօնեան չկարաց ի Յունկարէ եւ այսր շարունակել զգասախօսութիւն իւր. սակայն ըստ ընկերական պարտեաց յանձն առին ոմանք ի գասատուաց ունել զտեղի նորա, որպէս Պ. Բժիշկ Տ. Գրիգորեան եւ Պ. Աղէքսանդր Սիմէօնեան. նոյնպէս եւ ես յանձն առի զմեծասան դաս. եւ այսպէս յերկրորդում մասին ուս. ամին ծանրանային յիմ՝ վերայ 24 դասք ըստ եօթնեկաց:

Ճեմարանս ունի զիւր առանձին հիւանդանոց եւ զբժիշկ զՊ. Տ. Գրիգորեան. անհրաժեշտ էր ունել եւ առանձին տեղի պահել զեղորայս, այլ յանցելումն ամի հարկեցաք բերել զգեղորայսն յերեւանայ, որ բազում անպատեհութեանց եղեւ առիթ*): Իսկ յայսմ ամի ապսպարեցան գեղորայք առ ի բառնալ զանպատեհութիւնսն:

(*) Յանցեալ ամսո շէր Ս. Էջմիածինն և ճեմարանն զառտնին գեղարան, որ ըստ ինչ ինչ պատճառաց դադարեալ էր յանցելումն ամի միայն, թէպէտ դարձեալ մնային ի գեղարանի կարևոր գեղք ինչ:

Ի վերջ տեղեկագրոյս պարտ է ինձ, Վեհ. Տէր, յարել եւ զայս, զի եւ մեք ամենեքին ոգեւորեալ եմք ի մի եւ նոյն նպատակ, յայտ է, արդիւնաւոր կացուցանել զՀաստատութիւնս, որում Վեհափառութիւն Ձեր, Հիմնադիրդ սորին յոչ ինչ խնայեցէք մինչեւ ցայսօր առ ի Հաստուցանել զայն յայս վիճակ՝ յորում գտանի: Տացէ՛ Աստուած, զի եւ յայս ամ եւ յայլ եւս բազում ամս ի խաղաղ եւ ի կանոնաւոր ընթացս յառաջ ընթանայէ Հաստատութիւնս, տալ Աղգիս Հայոց եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ անդամն դատարարակեալս ի բարոյական կրթութեան եւ ի հոգի ազգայնութեան ի պարծանս լրութեան ազգիս եւ ի յաւերժական յիշատակ պանծալի Անուան Վեհափառ Հիմնադրիդ ձեմարանիս:

ՉԵՐՈՅԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ

ԱՄԵՆԱԽՈՆԱՐԶ ՆԱՌԱՅ ԵՒ ՈՐԴԻ

ՏԵՐԱՆԻ ԳԼԽԱՎԵՐՈՒՄ ԶԵՄԵՐԱՆԻ

ԱՐՇԱԿ ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵՆԷ՝ «ԱՐԱՐԱՏ» ԱՄՍԱԳՐՈՅՈՒՄ:

Առաջիկայ Գեկտեմբեր ամսում «ԱՐԱՐԱՏ» ամսագրոյս Հնգետաւաներորդ շրջանը լրանալով 1883 թուականի Յունվարից պէտքէ Վեշտասաներորդ (ԺԶ.) շրջանն սկսի:

Ուստի խնդրումենք մեր Գործակալներից, որ փութան մինչեւ ներկայ տարւոյս Գեկտեմբերի 15ը ծանուցանել Տպ. Ժողովոյն «ԱՐԱՐԱՏ» ին բաժանորդագրուիլ ցանկացողաց անունները ճիշտ հասցէներով:

Մեծայոյս եմք, որ մեր սիրելի Ազգայինք, ինչպէս մինչեւ ցարդ համակրած են «Արարատ» ամսագրոյս եւ իւրեանց խրախուսանքը չեն զլացած, նոյնպէս կ'փութան յառաջակայում եւ միշտ միեւնոյն զգացմամբ բաժանորդագրուիլ եւ օգնել սմին:

Արարատի թերթից քանակութիւնը, ուղղութիւնն ու բովանդակութեանց ծրագիրը եւ տարեկան բաժանորդագինը միեւնոյն կ'մնան: